

Mr. P.F. van Cooth en zijn relatie met Groenendaal in Esch

Door Nettie van de Langenberg-Scheepers

Het is al weer enige tijd geleden dat ik een artikel schreef over Cooth. (1996) Daarin kwam vooral zijn rol als provisor van het Mannengasthuis aan de orde. In dit artikel ga ik verder in op zijn relatie met Groenendaal in Esch.

In de familie van Petrus van Cooth kwamen verschillende medici en juristen voor en ook bekleders van ambtelijke en geestelijke functies. De gedachte om zijn vermogen grotendeels te vermaken ten behoeve van het voortgezet onderwijs, kwam volgens zijn testament voort uit de denkbeelden die zijn al in 1862 overleden vader had. Petrus Franciscus van Cooth was een sociaal bevlogen man, die oog had voor veel maatschappelijke misstanden en problemen en, middels zijn legaat, zeker van plan was daarin verandering te brengen. Zowel van Cooth als zijn vrouw W.J.M. Suys kwamen uit welgestelde families.

Zijn testament voor Esch

In een van zijn testamenten lezen we: *Onder de hierna vermelde voorwaarden en bepalingen vermaak ik aan de gemeente Esch **het landgoed Groenendaal** met de daarbij gelegen **Groote hoeve** bewoond door M. Schoones en tot die hoeve behorende gronden.*(1) Bij testament verleden voor de notaris Rits te 's-Hertogenbosch dd. 24 december 1900 werd aan de gemeente Esch nog vermaakt **de Kleine hoeve** met tot die hoeve behorende gronden, te weten die gelegen rechts van de eikenlaan, lopende tussen het huis Groenendaal en de Kleine hoeve. Aan dit legaat zijn lasten en verplichtingen verbonden. Zo moet de gemeente Esch de bejaarde dienstmeid Dien Bosch jaarlijks haar leven lang een som van tweehonderdenveertig gulden betalen. Na haar overlijden moet het geld besteed worden aan het onderwijs. Verder bepaalde hij: *De opgaande bomen, die bij mijn overlijden op het landgoed Groenendaal staan en genoegzaam uitgegroeid zijn, zullen verkocht en het huis zal afgebroken worden en gesloopt, of althans zoover veranderd en verbouwd worden, dat het ophoude een bepaald buitenverblijf te zijn; de zuivere opbrengst van de verkochten boomen en de afbraak, zoo deze er is, zal besteed worden tot delging van gemeenteschulden, alles tot beloning der gemeente Esch voor hetgeen door haar in het belang van onderwijs en van aanleg en onderhoud van kunst- en andere wegen gedaan is.* Een gedeelte van de zuivere opbrengst van het legaat mag ook gebruikt worden voor de verbetering van de veestapel in Esch. Verder is het zijn verlangen, dat de in het legaat bedoelde gronden *“nimmer verkocht worden maar steeds eigendom van de gemeente zullen blijven”*.

Huize Groendaal

In de late middeleeuwen kende Esch tien hoeven die omringd werden met een gracht. Gezien de betrekkelijk kleine omvang van Esch mag het als bijzonder beschouwd worden dat er in en om Esch zoveel hoeven gelegen hebben, waarvan

het water uit de afzonderlijke, omringende grachten in verbinding stond met de Essche Stroom. Een van deze hoeve was de Esselair. (Broekstraat 3) Het goed de Esselair wordt al vermeld in 1372. (2). Het was een omvangrijk goed en uit deze hoeve zijn in Esch verschillende hoeven afgesplitst waaronder huize Groenendaal. In 1500 is Mr. Franck van Groenendaal, scholaster en kanunnik te St.Oedenrode de eigenaar. Wellicht dat de naam van de hoeve afgeleid is van deze eigenaar.(3) In 1720 werd het omschreven als: *“eene bovenhuysinge, stallinge, schure, met een borgerlycke woningh off speelhuys en 13 lop. Land, met schone plantagien van Eijcken, Willigen ende andere bomen, soo op de laanen als op de gemeente voor ende om deselve hoeve, 80 lop. Omtrent de Dommel onder Esch, Hall-Boxtel en Vught.”*(4)

De lijst van eigenaars van “Groenendael” zijn terug te voeren tot de 15de eeuw en de verpondingsregisters van Esch vanaf 1665.(5)

In 1798 was Thomas Lambertus de Leeuw eigenaar van het pand en via vererving kwam huize Groenendaal in handen van Anna Elisabeth Maria van Velddriel. Zij was een dochter van Johannes J. van Velddriel en Isabella M. Princen. Anna trad op 6 oktober 1800 te Helvoirt in het huwelijk met Mr. Gerardus B. Verheyen. Deze was wethouder van de stad 's-Hertogenbosch en regent van het R.K. Weeshuis aldaar en lid van de Hooge Vierschaar der stad en Meijerij van Den Bosch. Hij overleed op 1 juni 1835 is zijn huis Groenendaal te Esch. Zijn vader Johannes Baptist Verheyen was afkomstig uit een familie van lakenhandelaren. Hij was een Brabantse landeigenaar en bestuurder en maakte deel uit van het Staatsbewind en had zitting in de Staten-Generaal.

Vermoedelijk is het de bedoeling geweest om Groenendaal te verkopen nog voor het overlijden van Mr. Gerardus B. Verheyen in 1835. Notaris H.A. Bijvoet maakte bekend dat: “De Buitenplaats Groenendaal, eene bouwmanswoning en een bouwhoeve” en andere goederen onder de hamer kwamen. De verkoping zou geschieden op maandag 19 augustus 1833 te 's-Hertogenbosch, in het Koffijhuis de Plaats-Roijaal, bewoond door M. Janssen.

Bij deze verkoop wordt Groendaal omschreven als: *een buitenplaats gelegen onder Esch, bestaande in: Eene Kapitale Heeren-Huizinge, waarop zich bevindt een kostbaar accuraat gaande uurwerk met slaande klok en wijzerplaat. Voorts voorzien van negen modern gestukadoorde en behangen kamers, provisiekamer, meidenkamer enz. Voorts nog een neerhuizinge met mangelkamer, washuis, fournais en bakhoven, een groot koetshuis met stallinge met nog een schuur en een schop enz.* Dit alles te samen werd ingezet met de slagen op fl. 6125,00

Er heeft echter geen verkoop van goederen plaatsgevonden want na het overlijden van Mr. Gerardus B. Verheyen erfde zijn zoon Leonardus J. Verheyen alle goederen van zijn vader in Esch. Het bloed kruipt waar het niet gaan kan want in 1842 werd Leonardus bij K.B benoemd als de 5^e burgemeester van Esch. Hij bleef in functie tot zijn overlijden op 18 december 1885, en had dus een ambtsperiode van meer dan 43 jaar, de langste van alle Essche burgemeesters. Hij bleef ongehuwd en benoemde zijn neef Petrus F. van Cooth tot zijn enige en algehele erfgenaam.

De Groote Hoeve of Kapitale Bouwmans-Hoeve (Broekstraat 1, Esch)

De boerderij kwam reeds in 1736 voor op de lijst van huizen en bewoners van de gemeente Esch en is tot 1798 het eigendom van de familie Schelle. In 1761 was Johannes Adriaans van Rooij mede eigenaar en tot 1781 werd de boerderij niet bewoond door de familie Schelle zelf, maar verhuurd aan verschillende personen. De weduwe Cornelis Schellen werd in 1781 eigenaresse van de hoeve. Het pand wordt dan bewoond door haar zoon Hendrik Schellen en na zijn overlijden door diens vrouw. In 1791 was het pand in handen van de kinderen Cornelis Schellen en in 1798 van de kinderen Hendricus Schellen. Gerardus Bernardus Verheijen werd in 1830 vermeld als eigenaar. Op de kadasterkaart van 1832 zijn de hoeve en de gronden gesitueerd in de gebieden de Ogelstukken, het Kraaijenbroek en Baarschot. De boerderij werd in 1833 als volgt omschreven: *“Ene kapitale bouwman-woning, gekwoteerd no.52, met schuur, schop, bakhuis, tuin en aangelag, en acht schoone percelen teel- en weilanden, met houtwasch en voorpooting, te zamen groot 9 Bunders, 99 Roeden, 96 Ellen; vast aan buitenplaats Groenendaal gelegen”*. De hoeve wordt dan te koop aangeboden voor fl. 4200,00. Leonardus Verheijen erfde ook deze hoeve, die na zijn overlijden overgaat naar mr. P.F. van Cooth. De boerderij werd toen gepacht door M. Schoones. (6)

De Kleine Hoeve of Bouwmans-Woning (Groenendaal 2, Esch)

In de verpondingregisters van 1655 werd reeds vermeld dat op deze plaats een bouwhoeve stond. De erfgenamen van Willenken, weduwe van Peter Walraven en daarna Catelyn, weduwe van Jacob van der Sande waren de eigenaars. Nicolaas van Susteren bezat de hoeve van 1670 tot 1681. In 1715 maakte de boerderij deel uit van de eigendommen van de weduwe van Thomas de Bresser. Afstammelingen van Jan Thomas de Bresser verkochten in 1754 het pand aan Theodorus Princen. De boerderij was van 1766 tot 1798 in handen van de familie de Leeuw. Door vererving werd Gerardus Bernardus Verheijen de eigenaar. Deze hoeve maakte deel uit van het aangrenzende herenhuis Groenendaal. In 1833 werd de boerderij als volgt omschreven: *Eene bouwman-woning, gequoteerd H. no. 54 met schuur, schop en aangelag en bijgelegen teel- en weilanden, met houtwasch en voorpooting, te zamen groot 2 bunders, 63 roeden, 30 ellen, gelegen onder Esch voornoemd, vast aan buitenplaats Groenendaal*. Ingezet met de slagen op F1.350,- Na het overlijden van Gerardus B. Verheijen kwam het pand eveneens in handen van zijn zoon Leonardus die het na zijn dood vermaakte aan mr. F.P. van Cooth. (7)

Besteding en bestemming van het Legaat in de gemeente Esch 1901-1996

Op 10 augustus 1901 wordt door de gemeenteraad van Esch besloten het legaat te aanvaarden. Nog datzelfde jaar wordt overgegaan tot de publieke verkoop van verschillende bomen op Groenendaal, opbrengst fl.576.

Dat het landhuishuis in ieder geval *“ophoude een buitenverblijf”* te zijn, is een verplichting waarvan het motief niet valt te achterhalen. Het gemeentebestuur besluit, helaas, op 29 november 1902 over te gaan tot afbraak van **Groenendaal**. In het raadsbesluit lezen we: onderhandse uitbesteding voor afbraak aan A. Spooren te Esch voor fl. 1000,-. De stenen en het sloopmateriaal van Groenendaal werden

gebruikt voor o.a. het bouwen van de woningen Dorpsstraat 15 en 17, Leunisdijk 1,3 en 5 en Gestelseweg 4 en 6.

In een aanbouw van Dorpsstraat 15 bevindt zich nog een gevelsteen die afkomstig is van Huize Groenendaal. Een van de relicten die ons nog herinneren aan het monumentale pand.

Tussen 1920-1922 vindt er een massale verkoop plaats van grond en goederen uit het Legaat van Cooth. Door de lager onderwijswet van 1920, besluit de gemeente over te gaan tot de bouw van een nieuwe openbare school aan de Leunisdijk, die met name gefinancierd wordt door de publieke verkoop van 21,5 Ha. van het legaat, dit ondanks de uitgesproken verplichting dat: "*de gronden van het legaat nimmer verkocht zullen worden*". De openbare school in Esch blijft bestaan tot 1929. Na het raadsbesluit van 16 augustus 1929 wordt het in 1930 een R.K. Bijzondere school. (8)

De gemeente verkoopt in de twintiger jaren van de vorige eeuw **de Grote Hoeve** aan F.H. Fentener van Vlissingen. M. Schoones pacht de boerderij tot 1931. Dan wordt de pacht overgenomen door Marinus Wagemans die gehuwd is met Maria Schoones. Zij vertrekken in 1940 naar het café-koffiehuis aan het spoor. Toon van den Aker pacht de boerderij tot 1970. De heer Terwindt koopt deze dan De kortgevelboerderij wordt in de zeventiger jaren geheel vernieuwd en doet dienst als woonhuis. De boerderij komt in 1979 in handen van J.M.A. Koster. Momenteel is het pand het eigendom van J. en F. van den Hoven. De kortgevelboerderij ligt in de bocht waar Groenendaal over gaat in Broekstraat. De Broekstraat vormt de noordelijke grens met de gemeente Vught. Aan de weg voor de boerderij staat een markante beuk die een omtrek heeft van ca. 3.50 M.

De **Kleine Hoeve** wordt rond 1920 ook verkocht aan F.H. Fentener van Vlissingen. Deze laat het oude bouwvallige pand afbreken en voor fl. 1.200,- het huidige pand bouwen. Cornelis den Ouden pacht jarenlang de boerderij die in 1978 verbouwd wordt als woning. Via vererving komt het in handen van de fam. Van Rijckevorsel. Deze verkoopt de voormalige langgevelboerderij aan Mr. Henri L.F.M. baron van Hövell van Wezeveld en Westerflier. Hij was burgemeester van Boxmeer en Oisterwijk en van 1965 tot november 1978 burgemeester van Vught. Bij zijn afscheid wordt hij benoemd tot ereburger van Vught. Nadat hij zijn ambt als burgemeester van Vught heeft neergelegd gaat hij samen, met zijn vrouw Jeanne Marie Josephine Westerwoudt, op Groenendaal 2 wonen. Hij overlijdt te Esch op 13 juni 2004 en wordt in Esch begraven op 19 juni 2004. Zijn vrouw overlijdt op 27 augustus 2020 en wordt eveneens in Esch begraven op de begraafplaats van St. Willibrordusparochie. Momenteel is het pand in handen van hun zoon Wilbert. De voormalige langgevelboerderij ligt voor de bocht waar Groenendaal over gaat in Broekstraat.

Conclusie

Het is genoegzaam bekend dat de gemeenten die geld ontvingen uit het Legaat van Cooth feitelijk geen moeite hadden met de verplichting het nagelaten geld bij te schrijven in het Grootboek der Nederlandse Schuld, maar dat de besteding van de renten daarvan allerm minst gemakkelijk ging, en werden de gelden vaker wel dan niet besteed op de rand van de in het testament gestelde doeleinden. Zodoende hebben

de diverse gemeenten zich – naar eer en geweten – ontfermd over het legaat, soms met meer, soms met minder succes. De gemeente Esch vormde hier geen uitzondering op. Van 1996 tot 2021 maakte Esch deel uit van de gemeente Haaren. Het legaat was toen fl. 37.813,60. groot. In de vergadering van de raad van d.d. 18 september 1997 werd besloten om de rente over het Legaat van Cooth jaarlijks volgens een rooster van toekenning aan de Haarense scholen uit te keren. In de Lokaal Educatieve Agenda werd het betalingsschema en het jaarlijkse bedrag van 1.030 euro opgenomen. Haaren heeft het Legaat goed in stand gehouden en weliswaar de rente uitgegeven aan het basisonderwijs maar binnen de gemeente Haaren zijn geen scholen voor voortgezet onderwijs aanwezig. Als op 1 januari 2021 Esch bij Boxtel komt is het hele bedrag nog aanwezig maar door de verdeelsleutel ontvangt Boxtel maar 13% van dit bedrag= 2.210 euro. In 2022 heeft de gemeenteraad van Boxtel besloten het resterende bedrag van het legaat van Cooth, beschikbaar te stellen voor het onderwijs in de gemeente Boxtel.

1. Olografisch Testament van wijlen den heer Mr.P.F. van Cooth te 's-Hertogenbosch, dd. 11 december 1894 en 12 juli 1897 en 24 december 1900 vermaakt aan de gemeente van Esch, als beloning in zake onderwijs en den aanleg van wegen. Den 11 december 1900 in bewaring gegeven aan den Notaris Mr. H.C.F. Rits te 's-Hertogenbosch.
- 2.1372, Den Bosch. R. 1175. fol.276v,
- 3.10-4-1500, Den Bosch. R. 1269. fol. 275,
4. 15-1-1720, Esch. R. 30. fol. 199,
5. A. Fasel, Staat van oude Huizen in de gemeente Esch, 1968
- 6-7 De monumenten van Haaren, Helvoirt, Esch, Biezenmortel, 2002. Pag.125, 141,
8. Esch en het legaat van Cooth, 1901-1996. Gemeente Haaren, B. Hermans

